

אדם ברוך | חיינו

דברים על חיינו וסביבם, והם מושתתים על מעשה, הלכה, ספרות, תקנון, מנהג, משפט, מדרש, זיכרון, סיפור, שמועה, תקנה, פסק דין, רעיון - והלוואי שמתוך כל אלה מתפרש מעצמו טעם שם הספר: "חיינו"

חיינו הכוונה לחיינו כאן בפועל. הרי לא המתים יהללו יה.

חייכם, חיינו חייכם שכך היה? חיינו שכך היה.

סימני חיינו ההלכה מנחה אותנו: כל מה שנתגלה לך בחיים, כל חסד, כל רשע, כל כוח, כל חולשה, כל מה שנתגלה לך ביחסים עם הזולת, שנתגלה לך במציאות חייך - היה שם (בחיידך) קודם שנתגלה לך. חייך כמסע בין סימנים מצפינים ומתפענחים.

חיינו בעברית חיינו היהודיים (דתיים) בעברית אינם כחיינו היהודיים (דתיים) באנגלית. הנה, הקשר (המתהפך) בין "פאר" ל"אפר", כלומר בין כוח לאפסות, מתקיים רק בעברית. אמנם הותרה ליהודי "קריאת שמע" בכל שפה המובנת לו.

חיינו כעבריינים האם חיינו כעבריינים דתיים (נקמה ונטירה, אונאת דברים) אינם מוחשיים במלוא מלואם, בגלל שאנחנו חיים במדינה חילונית, שבה כל אלה אינם בגדר עוונות, חטאים או פשעים?

חיינו בדרך זאת או אחרת 12.11.38, היטלר לגרינג: "יש לסכם את הבעיה היהודית ולתאמה לצמיתות, ולפתור אותה בדרך זאת או אחרת" (ראה יהודה באואר: "יהודים למכירה?").

משהו בתוכנו גרשום שלום: "יכול אתה לומר שהיה זה היטלר שגבר עלינו. וכן אפשר לומר שלא היה זה היטלר, אלא משהו בתוכנו. שתי התשובות ראויות להישמע" - מתוך "רציפות ומרד".

חיינו השבים דוד בן גוריון: "חוק השבות אין לו דבר עם חוקי הגירה. זהו חוק ההתמדה של ההיסטוריה הישראלית... זכותו ההיסטורית של כל יהודי באשר הוא, לשוב ולהתיישב בישראל, אם מפני שהוא עשוק זכויות בנכר, אם מפני שאיננו בטוח בקיומו... ואם מפני אהבתו למסורת קדומים, לתרבות העברית ולקוממיות ישראל" - מתוך "דברי הכנסת הראשונה".

חיינו כדוגמה הימנע מדוגמאות. כי אין בכוחך האינטלקטואלי להדגים מבלי לצמצם את הדבר ולפתח אותו לממדיה של הדוגמה. ואין בכוח הנמען לקלוט את מלוא הדבר באמצעות הדוגמה. חיינו כמדגימים מצמצמים את אופק חיינו.

חיינו כצדקנים לפני כ-150 שנה הביט ר' ישראל מסלנט בעמו, וראה שהם שומרים את השבת ואין הם נשמרים מלשון הרע. שהם מחזרים אחרי מצה שמורה, ואין הם נזהרים מאונאת דברים. ור' ישראל מסלנט הקים את "תנועת המוסר", ובימיה הראשונים התנועה נחשדה כ"כת אסורה", על ידי אנשים שחיזרו אחרי מצה שמורה ולא נהרו מאונאת דברים. ואנשים אלה קיימים בכל דור ודור, ולעתים הם רוב הדור (וראשיו). כלומר, אנשים אלה הם למעשה אנחנו, שעל פי המוסריות שלנו קל לנו לשמור את השבת, וקשה לנו להיזהר מלשון הרע. כמעט בכל דור ודור, חיינו כמוסריים אינם שלמים, ואילו חיינו כצדקנים כמעט מושלמים. והצדקות ניזונה מהתחזות למוסריות. והמוסריים באמת נער יספרם.

נקודה מרובעת קטנה עכשיו, ליד הקבר הצבאי, הוא נזכר בבוקר האחרון שלהם: הם יצאו עם הטרקטור בחמש בבוקר לסגור קווים בשדה, ובסיבוב, ביציאה מהמושב, הבן שלו הפך את פניו אל הבית ואמר, אני אוהב להביט בבית שלנו עד שהוא נהיה נקודה מרובעת קטנה.

אין אנו רשאים להבדיל במסגרת דיון ב"קדושת החיים", אגב דיון בגורלו של קטין הסובל מפגיעה עצבית קשה, המגבילה מאוד את יכולתו השכלית והתפקודית - נקבע כי מנקודת המבט המשפטית אין הבדל בין חיי אדם בריא לחיי אדם שנולד פגום, או שלקה בפגם כלשהו, ולו פגם תפקודי חמור. עיקרון זה הוצג על ידי השופט מנחם אלון (ר"ע 698/86): "אין אנו מוסמכים, ואין אנו רשאים, להבדיל באיזו צורה שהיא בערכו של האדם בין עשיר בין עני, בין שלם בגופו בין בעל מום, בין בריא בנפשו לבין לקוי בשכלו. כל בני האדם, באשר נבראו בצלם אלוהים, שווים הם בערכם ובסגולתם".

נברא בצלם אלוהים: ההלכה היהודית והמשפט הישראלי עקרו מהביטוי "נברא בצלם" את ממד הספרות שבו, את ממד הדימוי שבו, ואת ממד המשל שבו - ודחסו אותו אל תא היסוד של הדברים, החיים עצמם: נברא, עצם העובדה שנברא (נולד). "כל בני האדם שווים". ההלכה והמשפט אינם מתירים למיין את החיים על פי יכולת ההנאה מהם, או על פי תועלת האדם לעצמו ולסביבתו וכיו"ב - כי מיון שכזה בהכרח יוביל את האנושות רק אל האסון, הדיכוי, האפליה.

מה אתה רואה? ההלכה ממליצה: אמור לעצמך מה אתה רואה. אל תסתפק בראייה. תמלל את הראייה. סרוק את הראייה באמצעות הדיבור.

חיינו כפטפטנים (אמירה רשלנית) בית המשפט העליון ("וינשטיין נגד קדימה") קבע כי חובת זהירות משפטית כוללת בתוכה אף אמירה רשלנית שגרמה נזק עסקי. כלומר, ניתן לתבוע פיצוי בגין אמירה רשלנית, אפילו שאין היא ממש רמייה חוזית כתובה, או גניבת דעת והטעיה עסקיות מאסיביות ברורות. חיינו כפטפטנים נחסמים לשעה קלה, לשעת העסקים.

בלי התורה בלי התורה היהודי לא היה יודע דבר על אלוקים. בלי התורה היהודי לא היה יודע דבר על היחס בין אלוקים לטבע. בלי התורה היהודי לא היה יודע שהוא והזולת הם אני-אתה. בלי התורה הוא לא היה יודע שאהבת הזולת היא חובה דתית.

בג"ץ (חיי) הרווקה הרכב מורחב של בג"ץ ידון בשאלה: האם רווקות, גרושות ואלמנות תוכלנה להיות אמהות באמצעות פונדקאית. לאישה נשואה החוק מתיר פונדקאית. מה ההבדל בין רווקה לנשואה? הבעל או בן אדם ברוך, שער חיינו, מתוך הספר חיינו, הוצאת כתר 2002

הזוג. לרווקה אין בעל. היא רווקה. ובעיני החוק הנוכחי רווקה, מעצם רווקותה, חלושה מכדי להבטיח מסגרת חיים הולמת לילדה הנולד מפונדקאית וכו'. כלומר, החוק הנוכחי מצדד ב"זוגיות" וכו'.

מהו "חוק" בהקשר זה? הוא גם פעולת מיון. החוק (הממסד) ממיין את הרווקה, וממקם אותה כ"חלושה". החוק, בהקשר זה, הוא נציגן של "המשפחה" ו"הזוגיות", הנחשבות בעיניו כמעלה, כיתרון, כתצורת החיים הרצויה. במשך מאות שנים הדת, החוק, הספרות, הפולקלור, הקולנוע, רשתות השיווק והבנקים מבצרים את מוסכמת "המשפחתיות" (הזוגיות) - ועכשיו בג"ץ נדרש לבחון מוסכמה זו.

אם לבג"ץ יגיעו הדי השינויים הגדולים והעמוקים בתחום "המשפחה" ו"המשפחתיות" - ואם לכך תתווסף ההכרה שזכות הרווקה לפונדקאות כלולה בזכות האדם לאושר, וכלולה אף בזכותו לחירות אישית, במובנה הרחב והפעור-תמיד של זכות זו - אזי ייתכן כי בג"ץ יתיר פונדקאות לרווקה.

החלטת בג"ץ בעניין זה נוגעת בעצם מושג האזרחות שלנו: חיים על פי מוסכמה (סטריאוטיפ) קשוחה, או מודרניזם הומני. מודרניזם המורד במיונים המסורתיים. הנה, בחיים עצמם מוסד "המשפחה/זוגיות" עובר תמורות: רווקות אינה עוד חולשה וכו', אלא תצורת חיים מובחנת הכרתית. הממשל או החוק מסוגלים רק לזנב בתמורות אלה, לעכב אותן מעט, אך לא לשלוט בהן. בטווח הארוך, בעניינים אלה, הרווקה חזקה מהממשל או מהחוק, כי רצון החיים של האדם הריבוני חזק מהם.

אם חוק הפונדקאות לא יכיל מחר את הרווקה, הוא יכיל אותה מחרתיים. הרווקה המודרנית אינה אוסף של חולשות ונכויות, ולא לעד היא תתמין על פי יחסה השולל או המנמיך של "המשפחה" כלפיה. ולא לעד החוק יהיה נציגה של "המשפחה" המסורתית.

חיינו כלוים העוני מפורר בני אדם. העוני מדיח. העוני ממוטט סדרים וחובות. העוני מפחת את הכבוד העצמי. העוני מייצר נורמות משלו. העוני מוזיל את הדיבור. בעל כורחנו העוני מחולל לנו את הרעות ואת הרפיון האלה. ועל פי ההלכה היהודית, עיקרו של הדיבור הוא האחריות שבו. אחריות במובן של התחייבות ושל כוונה - ועל כן מסכת דרך ארץ זוטא (פרק ג) מפצירה בנו שלא להתיר לעוני לשבש נורמות, ולזכור גם בשעת לחץ העוני כי: "אם ערבת, ערבת על מנת לשלם. ואם לווית, לווית על מנת לפרוע. אם הלווית, הלווית על מנת לתבוע". כלומר, למרות הכול, למרות לחץ העוני, התכוון בכל לבך להיות אחראי לדיבור שלך: ערבת לשמעון על חובו, ערבת על מנת לשלם את חובו, אם לא יהיה בכוחו לפרוע את החוב. התכוונת לכך. לא מהשפה ולחוץ. קהילה אינה יכולה להתקיים על פי נורמה חלולה של מהשפה ולחוץ. אמנם בעוניך לווית משמעון, אך בכל זאת לווית על מנת לפרוע. עיקר הדיבור: האחריות והכוונה שבו. ומתי מבחנם הגדול של הדברים? בשעת עוני.

איני יודע "למד לשונך לומר 'איני יודע', שמא תתבדה ותאחז" - מתוך מסכת דרך ארץ זוטא. האמירה הפשוטה והישירה "איני יודע" היא ממאפייניו של תלמיד חכם. ואילו הגולם יודע הכול, תמיד. "איני יודע" מדייק את האדם, מנקה את חיינו מהבל, סרק והטעיה.

חיי חייל בודד סמ"ר רפאל זנגויל ז"ל שירת בגבעתי כ"חייל בודד". עלה בגפו מלטביה לישראל. מה זה בגפו? זה בודד, בנפרד, רק עם גפיו (איבריו) שלו, בלי משפחה שהיא סוג של גף (איבר) נספח, תומך. בן 24 נהרג מירי מתבלים במוצב רותם, דרום לבנון. "חייל בודד" הינה הגדרה פקידותית טכנית, ואם נהגה אותה ברציפות ובמהירות נקבל "חי בודד". ואז מתוך היחד הישראלי, שהגדיר את בדידות רפאל זנגויל כ"חייל בודד חי בודד", נצדיע, מה עוד ניתן לעשות, לחי בודד הזה, רפאל זנגויל. אין בודד כחייל בודד. בחורף לא יוחם על ידי משפחה, ואיש לא יקל כמשפחה על צערו. רפאל זנגויל, באין משפחה, ביקש לעשות את ישראל למולדת, בהיות "מולדת" אחת ההגדרות המילוניות

המורחבות של "משפחה". אז עכשיו הוא קבור באדמת המולדת, שהיא, לפי הכרתנו, ואולי אף לפי מילון כלשהו, לא רק ארץ הלידה, אלא אף ארץ הכמיהה.

שבת חיינו (כנשים) ש.ט. מכובדי, לא רק שפיקוח נפש דוחה שבת, אלא שההלכה מורה לגדולי ישראל ולחכמיהם לפעול בעצמם פיזית בשבת, במקרה של פיקוח נפש, ולא להטיל את העבודה על נשים או על קטנים. וראה בעניין זה גם את שו"ת התשב"ץ: "שבת, לעניין סכנת נפשות, הרי היא דחוייה ומותרת, והרי היא כיום) חול לכל דבר, ומי שהוא זריז בזה הרי זה משובח, מפני שהוא מציל נפשות... כל הקודם בזה זכה, ואין לו לדאוג על חילול שבת... ואפילו ספק נפשות דוחה שבת... אסור לישראל להתעצל בחילול שבת לצורך סכנת נפשות". מדוע לא להטיל זאת על נשים או קטנים? כי אם הכול חייבים בשמירת שבת באותה מידה, כלומר אם אין דירוג בשמירת השבת - אזי אין מיון בחילול השבת. ובכלל, הטלת הדבר על נשים או על קטנים תרגיל את הגברים להימנע מחילול שבת גם במקרה של סכנת נפשות חמורה, והם ימתינו עד שתימצא אישה לכך, ובינתיים החולה או הפצוע יינזק. והאישה כשלעצמה? בוודאי שתזדרז להציל, ולא תמתין לגבר שיציל. כלומר? הזריז יציל. בין אם הזריז אישה, תלמיד חכם או עם הארץ. אין מיון. השבת אינה שלמה לתלמיד חכם או לגבר וחלקית לאישה. אין היררכיה. ההלכה אינה מבחינה כאן בין אזרחיה. שו"ת (שאלות ותשובות) התשב"ץ הוא ספר תשובותיו ההלכתיות של הגאון שמעון בר צמח דוראן (מיורקה, אלג'יר, 1444-1361).

חיינו כהברה בעלמא ראוי הרב מאיר שמחה הכהן (מדווינסק), בעל שו"ת "אור שמח" ובעל "משך חוכמה", לפרק שלם על שיטתו ועל מנהיגותו התורנית וכו' - אך אביא כאן ממנו הערה אחת בלבד על חיינו כבריות מדברות, מלהגות, משמיעות הברות, מרכלות. על חיינו כבריות העקודות ללשון הרע, לריק, לרכילות, לאוטומטי, לסתמי. "וזה בעניין איש אחד שהיה מחזיק בביתו למשרתת אשת איש, זה כמה שנים, ויצא עליה לעז שהוא מזנה עמה, אבל לא בדקו בית דין אחרי הלעז אם יש בו ממש. ואחרי זה נתגרשה מבעלה... ונשאה זה, כי מתה עליו אשתו, ודרו ביחד איזה שנים בשלום, ויש להם בנים, ומקרוב נתהווה מחלוקת ביניהם, ובא לבית דין להתוודות על חטאיו שזינה עמה בעת היותה אשת איש... ומקיים את הלעז שהיה מקודם" - מתוך שו"ת "אור שמח", סימן א. וכאן, במהלך תשובתו הדיינית, הרב מאיר שמחה הכהן (1843-1926) מציג את האבחנה בין "קול הברה בעלמא" לבין "קול גמור".

"קול הברה בעלמא" אין מעמד משפטי בהיותו להג, קשקוש, סתם המיית מלים, מלמול, לעז, רכילות, לשון הרע. ואילו "קול גמור" הוא קול (שמועה, חשד) שנבדק ואושר משפטית.

"הברה": דיבור כמעט בלתי נשלט.

"הברה": דיבור לא ערוך, לא מנומק.

"הברה": דיבור חסר כוח משפטי.

"קול הברה בעלמא" נבע כאן, במקרה זה, מעצם העובדה שאשת איש עבדה כמשרתת בביתו של גבר, ועל כן, רק בשל הימצאותה הקבועה בביתו, הבריות הוציאו קול (הברה, לעז, רכילות) שהוא מזנה איתה וכו'. הוציאו קול (אוטומטי, לא מנומק, מרושע) רק מתוך ההנחה שאשת איש שמשרתת בביתו של גבר, סופה שתשכב איתו וכו'. הבריות הוציאו קול מתוך הפנטזיה שלהם עצמם. הוציאו קול מתוך חולשתם שלהם. הם היו שוכבים איתה. הוציאו קול שהוא "הברה בעלמא". כלומר, השמעת קול, הגייה או בעבוע צליל דיבור סתמיים, ריקים, לא עובדתיים.

חיינו כמוציאי קול הברה בעלמא בעל כורחנו, בשל היותנו חלושים, קטנוניים, ממהרים לשפוט, ממהרים להזיק, בנאליים, מפיצי סטריאוטיפים, חושקים בעצמנו ב"משרתת".
חיינו כמוציאי קול הברה בעלמא מחריבים את חיינו.

חיינו כמסחר טוב שיש מסחר. אם המסחר הוגן, הוא מקיים עולם. המסחר טוב וטהור מהצדקה, מהמתנה, מהתרומה, מההלוואה. המסחר טוב מכל מה שהוא חסדי זולת.

חיינו כחשודים (שחיטה) שמעון השוחט פלש לתחומם של השוחטים הוותיקים בעיר, ובכך הוא מרע את פרנסתם וגוזל אותם וכו'? ובכן, שמעון עובר עבירת גזל בשעת השחיטה עצמה, בכל שחיטה ושחיטה, ועל כן גם עצם השחיטה שלו חשודה. חשודה? במה? חשודה כאילו היא עצמה טכנית פגומה מבחינה הלכתית, ועל כן אסורה כשלעצמה. כלומר, עצם הגזל מקרין על השחיטה, עד שהשחיטה עצמה נחשדת כפסולה. אנחנו לא מצפים לשחיטה כשרה ממי שתפס בחוזק יד את עצם השחיטה, וגזל בכך את פרנסת השוחטים הוותיקים. אם הוא גזלן, אזי קרוב לוודאי שהגזלנות מתבטאת באופן שלילי גם בשחיטה שלו עצמה. וראה בעניין זה גם את שו"ת "מנחת פתים" של הרב מאיר אריק.

מנהג, תרבות הטבע ו"מנהג"? מהו מנהג אם לא שלב תרבותו הראשון של הטבע. אחרי המנהג מגיע החוק. המנהג הינו דרגה אחת לפני (פחות) החוק. המנהג מכשיר את הדרך לחוק.

אין מנהג נעשה מנהג, אלא אם כן אישרו אותו גדולי אותו דור. כלומר, בכל זאת המחוקק או השופט (גדולי הדור) פוסקים לגביו, כלומר מאשרים את המנהג, כלומר מאמצים אותו. כלומר, המנהג כבר נמצא בדרך לסיפוחו למערכת החוקים. כלומר, ברגע שהמנהג נבחן על ידי גדולי הדור ומאושר על ידיהם, המנהג כבר מאבד את פראותו היפה וכו'.

לשון החוק לעתים סבוכה או מעט אטומה, ואילו המנהג מועבר ומופעל בדרך כלל באמצעות הוראתו הרגילה בלשון בני אדם. המנהג מופעל באמצעות התנהגות ודיבור, יותר מאשר באמצעות טקסט כתוב. וכשהמנהג מופעל בדרגה לחוק, אזי הלשון אינה עוד רק לשון בני אדם רגילה. וכך ולכן, בדרך כלל מוטב שלא לכלוא את המנהג בלשון מדויקת. ואם הוא מנהג טוב, נאמר על הנוהגים על פיו ש"מנהג אבותיהם בידם", ונסתפק בכך.

אסתטיזציה של הרע ש.ל. מכובדי, כבר עייפתי מהשאלות בעניין היחס שבין אמנות לחיים, ושבין אמנות לפוליטיקה, וכבר עייפו מהן רוב הקוראים, ובכל זאת, בגלל היותך תלמיד תיכון, כלומר בגלל היותך מי שרשאי לחזור מבראשית על כל שאלות הבראשית, אגלה לך אמת היסטורית: סופן של רוב הפוליטיקות, כולל המזוויעות שבהן, להיות מלוות גם על ידי אמנות טובה גבוהה, ולא רק על ידי גרפיקה או קיטש. הנה הפאשיזם האיטלקי לווה גם באמנות איטלקית בכלל לא רעה. אסתטיזציה גבוהה של הרע הינה חלק בלתי נפרד מהרע.

חזקת חיים ב.ה. מכובדי, אמנם נכוויתי קצת בפולמוס "חטופי החיזבאללה" וההכרזה על מותם בידי הרב הצבאי הראשי, אבל בכל זאת ארחיב מעט בעניין "חזקת חיים": ההלכה מעמידה דבר על חזקתו, כלומר היה האיש חי כשנפרדנו ממנו שלשום, חזקה שהוא חי גם היום, ואת כל הפעולות המשפטיות (כשרותן והאפקט שלהן) נשעין על הנחה זו. כי זהו מבטה של ההלכה על "החיים". הנה, השליח הביא לה גט מבעלה הזקן: היא מקבלת גטה מבעלה בחזקת שהוא חי, ולא מת, והיא גרושה ולא אלמנה. ללא "חזקת חיים" קשה לנהל את החיים. אין שיטה משפטית ללא חזקות (הנחות כלליות).

לחם ועכשיו, אחרי חמישים, מכל המסעות במנהטן, במינכן, בצ'לסי, במועצות המנהלים, בקסטלי, בבית אסיה, בוונציה, בין קרחוני הכסף, בערבות האינטרנט - נותר המסע הרצוי בדרום העיר בין בני אדם אוכלי לחם בעמידה.

חיינו כמתחרטים (ענייני כבוד) משה ושמעון סוחרים וחנויותיהם סמוכות, והנה משה ביקש משמעון להיות סנדק לבנו שזה עתה נולד, ושמעון הסכים - והנה רב ידוע ומכובד הזדמן במקרה לחנותו של משה, ותוך כך משה קצת התרפס בפניו וביקש שיהיה סנדק לבנו, והרב הידוע והמכובד הסכים, מבלי לדעת שמה כבר כיבד את שמעון בסנדקות וכו'. ובכן, הנה חיינו כמתחרטים בענייני כבוד. הנה חיינו כמעליבים את זולתנו (שמעון) בענייני כבוד. הנה חיינו (הבטחותינו) המופרכים בשל הכבוד.

והרב יצחק בלאזער (שו"ת "פרי יצחק"), תלמידו של ר' ישראל מסלנט, בחן מהו יתרונו ההלכתי (והביצועי) של הרב כסנדק על פני הסוחר כסנדק - ומשלא מצא יתרון כזה, לא מצא היתר להעביר את הסנדקות משמעון הסוחר לאותו רב.

כלומר, אם העדפת הרב הינה כולה מתחום הכבוד, הגינונים והראווה - הבה נכבוש את תאוותנו לכבוד, ונותר את הסנדקות בידי אחינו שמעון שחנותו סמוכה לחנותנו, ונהיה סמוכים איש לאחיו, ולא פתאום לרב ידוע ומפורסם שבמקרה נכנס לחנותנו, ואין לו דבר עם שגרת חיינו. (וכבודו של רב זה במקומו).

עיירות הפיתוח. ניו דיל נכון יהיה לחוקק את "חוק השירות הצבאי הרטרואקטיבי". כל תושב עיירת פיתוח,

מאז שנות ה-50, שהתגורר בעיירתו למעלה מ-25 שנה, יוגדר רטרואקטיבית כמי ששירת בכוחות הביטחון (משטרה, צבא קבע), ויהיה זכאי לפנסיה של איש צבא קבע.

בשנות ה-50 הייתה לעיירות הפיתוח פונקציה ביטחונית מובהקת ורצופה. העיירות היו תוצאה של תוכנית ממשלתית (לאומית), שלנגד עיניה עמדו ההכרח בנוכחות יהודית בשטחים הריקים, כלומר ביטחון. והיה זה דיל חד-צדדי. התושבים לא היו צד שווה-כוח לעסקה. תושבי העיירות "הוצבו" בשטחים האלה כ"נתינים" של הממשל, על פי האינטרסים של הממשל. ולעובדה שבשנות ה-50 לא הגדירו אותם פורמלית כ"אנשי כוחות הביטחון" אין היום משקל משפטי מכריע (ובוודאי שלא משקל מוסרי).

כוחו של המשפט המודרני בחינויותו. ומהי חינויותו? היכולת לפלוש אל מתחת לעורן של מוסכמות ושל הגדרות, ולאתר את הפרקטיקה (או ההשתמעות) שהייתה לאמיתו של דבר: תושבי העיירות היו שם בשירות הביטחון.

"אנת הוא" ? "אנת הוא מלכא מלך מלכיא? בתשע ש"ח לשעה?!" - מקרא: האתה הוא מלך מלכי המלכים (מתוך זמירות ליל שבת) של המעסיקים היהודים המודים לך על הפרנסה ועל הרווחה, בעוד הם משלמים לפועלים הזרים שכר רעב של תשע ש"ח לשעה?! - שורת הפתיחה לפואמה "מלך מלכיא", מתוך "שירת פועלים זרים, ישראל 2001" - אדם ברוך.

חיינו כיהודים ישעיהו ברלין: "עד להקמת מדינת ישראל, לא היו היהודים חופשיים לחיות חיים יהודיים מלאים, בלא עיוותי המעקב, הלחצים והדיכוי מצד הלא-יהודים. כינונה של מדינת ישראל הוא ניצחון החירות, דווקא משום שהוא החזיר ליהודים לא רק את כבודם האישי ואת מעמדם כבני אדם, אלא משהו חשוב פי כמה: את הזכות לבחור כיחידים כיצד ברצונם לחיות, ואין פירוש הדבר שהדרך היחידה הפתוחה מעתה לפני היהודי היא לחיות בישראל. אין רק דרך אחת לחיות חיים יהודיים". (מתוך "ישעיה ברלין", ביוגרפיה מאת מייקל איגנטייף, הוצאת עם עובד).

חיינו כמיעוט בסיום הקדמתו לשו"ת "מנחת פתים" (1898), הרב מאיר אריק (מיאזלוויץ) ממסגר כהודעה את הטקסט הזה: "בכל מקום שנזכר שם עכו"ם וכדומה, הכוונה על האומות הקדמונים אשר לא נגעה עליהם אמונה האלוקית, ולא כן העמים אשר אנחנו שוכנים בצילם כידוע, ועלינו לדרוש שלומם וטובתם כל הימים". מודעה-הודעה שכזו הודפסה בלא מעט ספרי הלכה שראו אור בגלויות שונות, בהיות היהודים תחת שלטון זר, ובהיותם חשופים לצנזורה, להלשנות ולהאשמות כאילו הם חותרים בספריהם תחת השלטון הנוצרי או המוסלמי. ובעזרת הודעה-מודעה זו ביקשו המחברים השונים להסיר מעליהם חשד ואשם וכו'. ואף הרב עפשטיין נתן לכך ביטוי נרחב בהקדמתו ל"ערוך השולחן" שלו.

אלה היו חיינו כמיעוט מודיע הודעות. חיינו כטקסט. הספר (שו"ת) כשדה היהודי הבינלאומי, הרב-דורי, ההכרתי, חסר הגבולות, הנצבר והולך, המתמייך בתוכו.

עם הספר? במובן של הספר (שו"ת) כחוטם וכאריגים שמהם הפזורה נתפרת יחד לעם, בעוד היא מפוזרת בין העמים וכו'.

חיינו כמקדשי השם אנשים מרבים להשתמש בביטוי "קידוש השם ברבים", ובאמת כבר נדמה כאילו הכול מבינים במה מדובר, והנה הזדמנו לנו הזדמנויות שבהן ראינו שזהו ביטוי שאינו מובן כל צורכו, ובפי אחדים הוא בכלל מטבע לשון עמום. והרמב"ם ("איגרת השמד") מבהיר כך: "וזה שהאדם כשיעשה מצווה מן המצוות, ולא יערב עמה כוונה מן הכוונות, אלא מצוות השם ועבודתו לבד - הנה הוא קידש השם. ואם עשה בקהל - קידש השם ברבים. וכמו כן אם נשמעו ממנו שמועות טובות - קידש את השם... וכמו כן אדם גדול כשימנע עצמו מעניינים מכוערים אצל בני אדם, ואף על פי אינם בעיניו מכוערים - ודאי זה קידש את השם, שנאמר יולזות שפתיים הרחק ממך".

ובכן, לעתים גם אנחנו, על עוניינו הרוחני, מקדשים את השם ברבים על ידי מעשים נאים שאין בהם הנאה פרטית לעצמנו, ועל ידי הימנעויות מקטטות דיבור ומעניינים מכוערים. מקדשים את השם הן על ידי פעולה והן על ידי הימנעות.

מקדשים את השם אף על ידי דברים בינוניים, דברים מהיום יום (מהחיים, מתוך החיים) של הפרט או של הקהילה. ובכן, קידוש השם אינו רק על ידי פשיטת צוואר לשוחט. קידוש השם נמצא בהישג יד, בנורמלי, בתקין. קידוש השם כפעולה אנושית ביותר, טובה רגילה. האדם הוא מידת הדברים. האדם הוא המידה. במידתו של האדם לקדש את השם ביום יום.

ואיך שמו מתקדש? שהנה נאמנו נוהגים נכון וכו': מה הם נאמנים כך, הוא נאמן שבנאמנים וכו'.

חצרות יסף חצרות יסף נחצות על ידי כביש ארוך ישן המוביל אל שפת הים. קצת לפני החוף מוצב פסל אתני (אתיופלי). מבוגרים וצעירים מטיילים על הכביש אנה ואנה. משני צדי הכביש, לכל מלוא העין, קרוונים של יהודים אתיופיים. הכול שטוח, מחזורי, דחוס, אנונימי, סדרתי, אפור. דגל ישראל מתנופף מאחד הקרוונים. הרוח שוככת והדגל נסרח ככביסה ביתית על המוט. חצרות יסף? על שם מיקומו: גדתו הצפונית של נחל יסף.

שם רע. החיים והמתים שם טוב הינו אחת מזכויות המת. כלומר, נכון וחובה להגן (גם בתביעה משפטית) על שמו הטוב של המת. מי יגן? קרובו הקרוב ביותר. ועד איזה מת? גם אם הוא אבי אבי סבו, ואף רחוק מכך. ואם אין למת קרוב ממש? אף קרבה קלושה ורחוקה תיחשב קרבה לצורך תביעה משפטית. דוגמה? אפילו היו הם רק בני

אותה עיר. וראה בעניין זה גם את המרש"ל: "ים של שלמה" על מסכת בבא קמא. המרש"ל: שלמה בן יחיאל לוריא, פולין.

אמא שרה ואז, בשבת בבוקר, שבוע אחרי שהפקיד את אמו בבית האבות, כבר מהמדרגות זיהה את קולה של אמו מבין קולות הקשישות השרות "עץ הרימון נתן ריחו", וקולה הדף אותו מעט לאחור. עד כה לא שמע את אמו שרה.

שירי מולדת בעוד עשר שנים המושג "מולדת" ילבש צורה פוליטית ותרבותית חדשה, ואז שירת מחמוד דרוויש ושירת סיהאם דאוד תהיינה כאן חלק מ"שירת המולדת", גם אם חלק מסומן ומובדל. ובעוד עשרים שנה, שירתם כבר תתערבב בשדה הישראלי, כלומר מחמוד דרוויש ("נלך איך שאנחנו") לא יוצמד בהכרח לסיהאם דאוד, רק משום שהם "ערבים" או "פלסטינים", אלא דרוויש יוצמד, נאמר, לישראל פנקס ("ועוד מעט יהיה עלינו לצרור שוב צרורות"), משום שיש ביניהם "קרבת מהגרים" - וסיהאם דאוד ("ומסענו החל: זו הייתה שיבולת, רוטטת, רוטטת") תוצמד, נאמר, למאיה בז'רנו ("יצאתי לדרך ככה כמו כולם"), משום שיש ביניהן "קרבת מבט". הנדודים של ישראל פנקס ומחמוד דרוויש כ"מולדת", והזיכרון הביוגרפי של סיהאם דאוד ומאיה בז'רנו כ"מולדת".

חיי נשותינו (כנאמנות) גברת ג.ל. הנכבדה, לצערי לא אוכל עכשיו להרחיב בתשובה ממשית בעניין "הלכה ופמיניזם", ורק אפנה אותך אל עצם המושג ההלכתי ששמו "חזקת כשרות": אדם מוחזק ככשר, עדותו על עצמו נאמנה עלינו. עד שיוכח אחרת. אישה נאמנה להעיד על עצמה בכמה וכמה תחומים. למושג זה אין קשר ישיר ל"פמיניזם", והוא חלק בלתי נפרד ממבטה של ההלכה על "חיינו". על חיינו כבני אדם שהכרח כי יהיו ביניהם נאמנויות-יסוד ו"חזקות כשרות" אלמנטריות, שאם לא כן חיינו יהיו בלתי אפשריים לנו. חזקת הכשרות יוצרת סף שמאפשר חיים. הרי לא תחשוד בכל מי שלפניך שהוא רשע, נואף, רמאי. ועד היכן מגיעה "חזקת כשרות"? עד לאשת-איש שילדה לאחר 12 חודש. ראה מסכת יבמות: "שהלך בעלה למדינת הים, ואישתהי עד תריסר ירחי שתא". בעלה אינו איתה כבר 12 חודש, ועדיין ההנחה היא שמבעלה התעברה. ההנחה היא שהולד השתהה אצלה 12 חודש. הנחת הכשרות שלה משתיקה את העובדה שהיריון בן 12 חודש הינו זר ויוצא דופן. והכול בתנאי שהיא כשרה, שלא ראו בה "דבר מכוער", כלומר כיעור מיני וכו'. ובכן, גבירתי, זו מערכת של הנחות משפטיות, הנחות הכרחיות לקיומה של מערכת משפטית (וחברתית), ולא גילוי ישיר או מעוקף של "פמיניזם".

האנדרטה וקבר השיח' הטלוויזיה הציגה את אנדרטת חללי צד"ל שהוקמה לאחרונה: עיצוב ישראלי (יעקב רכטר) ומכסה ישראלית (650 חללים, תקן מינימום ישראלי לאנדרטה רשמית). יש 650 חללי צד"ל, יש אנדרטה, ויש המשך צד"לי לסיפור האנדרטה הישראלית לדורותיה. מה הסיפור? היכן המשך? ובכן האנדרטה הישראלית (יצחק דנציגר, יחיאל שמי, דני קרוון) הייתה והינה גם אמנות, גם הנצחה אנושית וסולידרית, אך גם אימפריאליזם ישראלי. על האמנות ועל ההנצחה הסולידרית אפשר לדבר בפעם אחרת, אך על האימפריאליזם נכון לדבר עכשיו: מאז הקמת מדינת ישראל (ואף לפני) נערך קרב עז בין קבר השיח' הערבי לאנדרטה הישראלית. קרב על השליטה במרחב. קרב על הסמל, ועל המסמן-מסומל. אנדרטה ישראלית מקרינה זהות ישראלית על המרחב הפוליטי-תרבותי הזה, וקבר השיח' הקרין ומקרין זהות ערבית. האנדרטה נגד קבר השיח'. כל אנדרטה חדשה מחזקת את הישראליות. וכזכור, הקרב הזה התבטא אף בשינוי שמות מקומות ואתרים: מהמקור הערבי לשם עברי-ישראלי.

כולל ישראליות של שמות מקומות נוצריים. זו לא רק אנדרטה, בישראל או בשטח צד"ל, זהו קרב על הזהות הפוליטית של המקום. האמנות (דנציגר, שמי, קרוון) בשירות הפוליטיקה.

אשתך כשלעצמה אשתך בכל זאת אישיות עצמאית. המו"מ ביניכם אינו מנוהל רק על ידיך. אם פגעת בה (לא

פגיעה במובנו של החוק הפלילי), אינך רשאי לתמחר את הפיצוי בינך לבין עצמך. ההלכה היא המתמחרת את הפיצוי. ההלכה תדמה כאילו פגעת באישה אחרת, כאילו אתה מפצה אישה אחרת וכו'. אישה ממעמדה החברתי וכו' של אשתך. "ואפילו הבעל שמוציא קול על אשתו, ואחר כך נתחרט, ונותן אמתלא לדבריו, שבכעס אמר, כדי להקניטה, או להכעיס חמיו או חמותו - יסבול הדין עליו, כמו שהוציא קול על אישה אחרת" - מהרש"ל, הרב שלמה לוריא, מתוך "ים של שלמה" על מסכת בבא קמא.

חיינו בפשרה ובשלום "לכבוד ידידי רבי הפעלים, חברי הכנסת מטעם אגודת ישראל הי"ו, שלום ורוב ברכה

עד בלי די: בדבר מה ששאלתם אותי בעניין הסכם השלום בין ישראל ומצרים, שיערך על זה דיון בהכנסת, איך להצביע, בעד זה, או נגד זה - בקצרה אשיב לכם, שאין צל של ספק שמחויבים אנחנו להסכים לכל צעד של שלום בכל אופן שהוא. וכל פשרה שיכולה לקרב את השלום, מחויבים אנחנו לקבלה. כי הרבה שפרכת דמים יימנע על ידי השלום. וכל הדיבורים בעניין איסור 'לא תחנם', ובעניין ההבטחה מהקב"ה שכל הארץ ניתנה לנו בשלמותה, לפי מצבנו בתקופתנו אין לכל הדברים על מה שיסמכו, כי אין הדבר תלוי בנו. ועלינו החובה אך ורק להיטיב דרכנו בשמירת התורה והמצוות...". - הרב אלעזר מנחם שך (מתוך קובץ "מכתבים ומאמרים" של הרב שך).

חיינו בתיבת נח "בסופו של דבר, עלו 1684 איש על הרכבת, וכפי שנאמר באותם ימים היא אכן הייתה תיבת

נח. מי בחר את הנוסעים? ועדה קטנה בראשות קומי, שעם חבריה נמנו קסטנר, הנזי ברנד, זיגמונד לב... נציגי כל הקהילות, הזרמים, הדעות, הגילאים והמוצאים היו בין נוסעי הרכבת: החסיד האנטי-ציוני הקיצוני, הרבי מסאטמר, יואל טייטלבוים וכל חצרו, שניצלו בזכות קסטנר הציוני... היו שלא נמנו עם שום קטגוריה והצליחו לקפוץ על הרכבת או לחמוק לתוכה בסתר ולהצטרף אל נוסעי אותה תיבת נח" - יהודה באואר בספרו "יהודים למכירה?": על "רכבת קסטנר" ותהליך העסקה עם אייכמן.

סוציאל-דמוקרטיה: לא בישראל לאחרונה הופצה שמועה שה"ה שלמה בן-עמי, אלי גולדשמיט, ענת מאור,

אילן גילאון וקולט אביטל הקימו חוג ב"רוח הסוציאל-דמוקרטיזם". והנה ראה אור גיליון של כתב העת "מקרוב" (חברה, תרבות), המנסה להחיות את הדיון בסוציאל-דמוקרטיה, וכמוהו הספר "הדרך השלישית" מאת פרופ' אנתוני גידנס. אז מה, הסוציאל-דמוקרטיה עולה לישראל?

הסוציאל-דמוקרטים שולטים היום בלמעלה ממחצית הקהילייה האירופית, אך עדיין הסוציאל-דמוקרטיה הינה יותר תחושה, ופחות נוסחה. המדובר (כנראה) בקפיטליזם המתחזה כאנושי: הוא (כנראה) קשוב לחלש ולתרבות. ומדוע בלתי אפשרי להעלות את הסוציאל-דמוקרטיה לישראל? כי ישראל הינה קייס כלכלי-פוליטי קשה במיוחד. וזו ישראל הכלכלית-פוליטית: ישראל הינה עדיין סוכן ממומן של האימפריאליזם האמריקני. המעמד הבינוני בישראל נמחק. 25% מהתושבים (17% ערבים ועוד 8% חרדים) הינם "נתינים פסיביים של הדיון הכלכלי". פחות מ-40% מהישראלים המבוגרים עונים למלוא ההגדרה: "עובד". הדור השלישי לעוני מתפתח לרביעי. הקיטוב הכלכלי הינו השלישי בעוצמתו בעולם, והוא מחריף. הבירוקרטיה שולטת באזרח. 50% מהישראלים, בני חמישים ומעלה, מתחרטים על כך שלא היו מבחרותם שכירי הבירוקרטיה (צבא, משטרה, שירות בתי הסוהר, משרדי ממשלה). ל-70% מהישראלים, בני חמישים ומעלה, אין כל סיכוי לקריירה שנייה ממשית.

תקציב הביטחון הישראלי "מקודש". בעשור האחרון ישראל בוחרת את ראשי הממשלה מקרב הצבא, ולא מקרב הסקטור האזרחי. ההפרטה נעצרה מול מוקדי הכוח (חברת החשמל ועוד). המדינה מעורבת במשק. סוציאליזם מזויף עדיין שולט בשפה. מיסוי העבודה אבסורדי. המושג "תשתיות" מחובר להסכמי עבודה, ולא לפיתוח. הפונדמנטליזם הוא חלק אינטגרלי מהמשטר, ולא "גוש מרוחק, נשלט ונסבל". ההון הישראלי החדש בולמוסי, לא סולידרי, חמולתי ונעדר אינטלקט. הפועלים הזרים, שהם 11% מכוח העבודה בישראל (האחוז הגבוה בעולם), מנוצלים ומוכחשים. שום סוציאל-דמוקרטיזם לא נשתל על אדמה כזו. דיבורים.

חילוניות אין בה די גרשום שלום: "אין לי ספק שחילוניות טהורה אין בה די ולא תצליח, יבוא עליה הקץ מתוך היסודות הפסיכולוגיים שרעיון המדינה היהודית מושתת עליהם (התודעה של היהודים כיהודים)" - מתוך "רציפות ומרד".

חיי חזן האלמנט שלך הוא חזנות? האלמנט של החזנות הוא לכאורה הקול! ובכן, עליך לדכא את הקול כשלעצמו: "אם (החזן) מכוון להשמיע קולו ושמח בקולו, הרי זה מגונה" - מתוך "שולחן ערוך" למרן שניאור זלמן (חב"ד), פרק הלכות ברכות השחר.

חיי מריאן גם מריאן נכלל במכירה הפומבית של גלריה גורדון, ואני מקווה שהיצירה שלו השיגה מחיר טוב, כי מריאן צייר טוב, אבל הוא לא רק צייר אלא טרגדיה הראויה לספרות משלה, לקולנוע משלה. כי במריאן, שגופתו שכבה שלושה ימים שלמים בחדר בצ'לסי הוטל הניו יורקי, כשבחדרים אחרים מתגוררים לאה ניקל, ג'ורג' שמש ועבדכם, מגולמים שואה, ישראליות זמנית, נכות, עקירה, הגירה, אקספרסיוניזם וברוטאליזם כמהות, בהלה כאופי, קוסמופוליטיות ובדלנות, הצלחה וחולי, שאותם ילד-השואה, פנחס בורשטיין ששינה שמו למריאן, ניסה להכיל בבד הציור, עד שפקע והחל מרקיב בצ'לסי הוטל, בלי קרוב המבקש את קרובו לפחות פעם ביום. שלושה ימים בתור גופה: נצח נצחים בתור אמנות.

איפה עיקר חיינו? שאלה: "היוצא מארץ ישראל ודעתו לחזור - האם מתפלל (בחול"ל) כבני ארץ ישראל?" - מתוך "אבקת רוכל" למרן יוסף קארו (1488-1575).

תשובה: "דבר פשוט הוא דכל שדעתו לחזור, נוהג כמקום שיצא משם... כל שדעתו לחזור, אנו רואים אותו כאילו הוא עדיין במקום שיצא משם לכל דבר, ובלבד שיעשה בצנעה מפני המחלוקת... וזה דבר פשוט לא ניתן ליכתב לעוצם פשיטותו".

התודעה (הכוונה) קובעת היכן עיקר חיינו, ולא הפיזיות: יצאת מירושלים לפריז ובדעתך לשוב לירושלים - אתה בירושלים אפילו שאתה בפריז.

חיי ואנונו (שמו) מרדכי ואנונו תובע מ"ידיעות אחרונות" 30 מיליון ש"ח על פגיעה בשמו: העיתון פרסם שוואנונו העביר הוראות לייצור פצצות לאסירים ביטחוניים (חמאס). ואם בית המשפט יחייב את העיתון, האם תתקבל טענה שלוואנונו לא נותר למעשה שם טוב, ועל כן אין לפסוק לו פיצוי כספי של יותר משקל אחד? לא בטוח שטענה זו תתקבל. כי זכותו של ואנונו לטעון (ולהוכיח) ששמו מתקיים לפחות בשני ציבורים שונים: ציבור ישראלי, וציבור בינלאומי של פעילים נגד חימוש גרעיני וכו'. בישראל הוא מגונה, ואילו בקרב אותם פעילים הוא מהולל.

ולכן, ואנוני יטען כך: אמנם בציבור הישראלי אין לי שם טוב וכו', אבל בציבור הבינלאומי הנ"ל יש לי שם טוב כאיש מצפון וכו', והנה הטענה שסייעתי לטרור (חמאס) וכו' פוגעת בשם הטוב הזה, ואני מבקש פיצוי ממשי על כך. כלומר, החשיבה המשפטית המודרנית מאפשרת לוואנוני לאתר לעצמו אזור פגיעה (ציבור בינלאומי), ולא להתכווץ לישראל. כלומר, אתה יכול להתקיים כ"שם" בכמה אזורים שונים (ישראל, חו"ל), ובכמה רמות שונות (רע, טוב), בעת ובעונה אחת.

"ארגז שוטר" דרום העיר. בתי הדירות האפורים סמוכים זה לזה, ואם תיכנס לחצרות הפנימיות (ברז, פחי אשפה, צמחיית חורף ירוקה נמוכה) ותרים את עיניך, תראה, פה ושם, מעין ארגז עץ וברזל צמוד לחלון. זה "ארגז שוטר". הפועלים הזרים בנו לעצמם ארגז, שאי אפשר להבחין בו מתוך הדירה, למקרה שהשוטר בא לעצור אותם. השוטר בא, הפועל המסומן נמלט אל הארגז. בהתחלה הארגז היה רק בעל משטח בסיס, וככל שהתפתחה תרבות המעצרים, התפתחה הארכיטקטורה של הארגז, והוא כבר נעשה מעין ארון סגור, ונוספו לו שמיכה, בקבוק מים משפחתי, סיגריות. טוב לשהות של שעתיים ברוטו. החיפוש בשכונה בכלל ובבית הדירות בפרט לא מתמשך יותר משעתיים.

ובעוד שלושים שנה, הבן הקטן של הפועל הזר יהיה אמן בינלאומי, הניזון מחומרי הביורגריה והזיכרון שלו, ואנחנו, הישראלים, נריע ל"ארגז שוטר" שיוצג כפיסול או כמיצג במוזיאון לאמנות מודרנית של ניו יורק, או בטייט גאלרי האנגלית, ואז, לאחר שנתיים שלוש, כמו תמיד, ה"ארגז שוטר", כאמנות מודרנית, יוצג במוזיאון תל אביב. ושב ארגזים לגבולם.

שואה, עורכי דין שלושים עורכי דין שטיפלו בתביעות ניצולי שואה בשלוש השנים שעברו, מול בנקים, חברות ביטוח, ממשלות וחברות תעשייתיות אירופיות - יקבלו יחד שכר טרחה המסתכם בכ-80 מיליון דולר. והעולם היהודי הרשמי (הסוכנות, הקונגרס היהודי) מזדעזע מעצם התשלום ומגובה הסכום. הפרסונות, בסיבוב הפיצויים הראשון, לפני כארבעים שנה, היו הישראלי-יהודי בן גוריון והקנצלר הגרמני אדנאואר, שניסחו ביניהם מחדש את עצם היחס היהודי-גרמני, שעצרו ביניהם את "ההיסטוריה", ואז, לאחר החלטה משותפת, הניעו אותה - ואילו מה שפעל הפעם, בשלוש השנים שעברו, אינו "ההיסטוריה" אלא, בעיקרו, סיפור של כוח וכסף. כלומר, סיפור מובהק של עורכי דין. אז שלמו להם, ואל תעמידו פנים כאילו מדובר בפעולת עומק בראשיתית, בפעולה בתוך עצם המהות היהודית, בפעולה נוסח בן גוריון ואדנאואר. כלומר, בפעולה שלא נאה לגבות עבורה כסף. נאה יאה.

יונה וולך, החיים עצמם ל"לא יכולתי לעשות עם זה כלום", שיר של יונה וולך, התפתחו חיים עצמאיים די מעניינים. בהתחלה, חיים בתוך שירת יונה וולך. אחר כך השיר הולחן ופיתח חיים של פזמון אוונגארדי והופץ במסגרות חצי אוונגארדיות. ואחרי בערך עשר שנים, השיר הזה, הנראה, לפחות מבחוץ, כקנינה על החמצה ועל אי יכולת מימוש, כבר נכלל ברפרטואר שירי האבל הרדיופוני (על הנופלים בלבנון). והנה, לאחרונה, "זה היה אצלי בידיים ולא יכולתי לעשות עם זה כלום", של יונה וולך, כבר מלווה, כמוזיקת רקע, פינת כדורגל בערוץ הספורט: בעיטת פנדל, השוער נוגע בכדור אך שומט אותו, וברקע הטקסט המושר הזה של יונה וולך, "זה היה אצלי בידיים". כמי שהכיר את יונה וולך, אני מנחש שהיא הייתה מוצאת איזושהי גדולה בהצמדת השיר לבעיטות 11. "תראה", היא הייתה אומרת, "תראה איך החיים עצמם (טלוויזיה, כדורגל) כבר יונקים ממני".

חיים כיהודים ראוי הרב ישכר שלמה טייכטל הי"ד לפרק בפני עצמו. על תורה שהייתה בו, על תורה ומידות שלימד בקהילת פישטיאן הצ'כית, על ספריו "משנה שכיר" ו"אם הבנים שמחה", על מבטו ההיסטורי-פילוסופי המיוחד, על אהבת ישראל שהייתה בו, על מנהיגותו התורנית, על פרשת חיינו, על חיינו ומנהיגותו באושוויץ, על מידה של ציונות אחרת (חרדית, לא "ציוניסטית") שהייתה בו. על התייצבותו בתוך העולם החרדי, ומתוך החרדיות, בעד ארץ ישראל כמפלטו של עם ישראל (ללא מרידה בקב"ה). הרב ישכר טייכטל נספה בשואה. ואביא כאן דבר קצר שלו על חיינו כיהודים בשואה. והדבר מחובר אף ל"איגרת השמד" של הרמב"ם, אבל לא ארחיב בעניין חיבור זה.

ובכן, מחמת אימת הרצחנות הנאצית, נמצאו יהודים שרכשו לעצמם תעודות כאילו התנצרו וכו', ולכאורה בסלובקיה הייתה אז כוונה לחוס עליהם בשל התנצרותם וכו', והרב טייכטל, כפוסק וכדיין, נשאל על אספקט אחד של התופעה, וזו תשובתו: "אבל לעניין אם לדחות האנשים שלא עצרו חיל לעמוד בניסיון, וקנו לעצמם אלה השטרות (תעודות ההתנצרות), אם להנהיג שלא לקרותם לתורה וכדומה לזה: שקלתי בדעתי להיות ב'שב ואל תעשה', והרבה פעמים אירע מעשה כזה בקהילתי, בשעה שהייתי בבית הכנסת או בבית המדרש, שקראו אנשים כאילו שאמרו עליהם שיש בידם שטר כזה, ושתקתי ולא אמרתי דבר, והנחתי להם לקרוא בתורה. ובאמת היו נמצאים אנשים שהתרעמו עלי בשביל זה. אבל אני עמדתי בדעתי שלא לדחותם. והטעם שלי: הרי אנו פוסקים דאף בעבודה זרה דייהרג ולא יעבור - ואם עבר, הוא פטור מעונש, כי אונס הוא" - מתוך הספר "אמונה צרופה בכור השואה" לרב ישכר שלמה טייכטל הי"ד.

חיינו כתומכים שמעון חי כחופשי (מחלל שבת בפרהסיא) אבל לבו יוצא לתלמידי חכמים ולישיבות, והוא תורם להם מכספו, והוא מאמין כי יש מעלה, יתרון וטעם ב"חיינו כתומך" - ועל כך כתב הרב שך, ראש ישיבת פוניבז': "לדעתי אי אפשר לכבד בתור אורח-כבוד, במסיבה תורנית, שום בן אדם שהוא מחלל שבת בפרהסיא. יותר אין לי מה להוסיף" - מתוך קובץ "מכתבים ומאמרים" של הרב שך.

רבע דונם כל ארוחת החג בסוכה, שכב ביניהם רבע הדונם בגבעתיים שירשו מאמם. כבר חמש שנים הוא מפציר באחיו שימכרו את רבע הדונם, ואחיו משתהה. הוא זקוק לכסף ואחיו אינו זקוק. ובפסח שעבר כבר אמר לאחיו בצחקוק שכזה: "הלא תשמע את דמי אחיך זועקים מהרבע דונם הזה?!". ועכשיו, בסוכות זה, לאחר הארוחה, יצאו למרפסת, והנה גבעתיים נשקפת מוארת, ואחיו הבטיח לו: "השנה אנחנו מוכרים את הרבע דונם הזה", והורה באצבעו על מיקומו המשוער של רבע הדונם, איפשהו בשיפולי גבעה שבראשה אנטנות ענקיות. והוא כמעט בכה בכי אושר והקלה, חיבק את אחיו, ותוך כך התבהרה בדמיונו תמונה תנ"כית: ירושה, קרקע, אחים, מרירות, שיהוי רע, הפשרה, אחווה.

חיינו כמקבלי השכינה כבר הייתי כנער עם סבי, הרב יצחק יעקב וכטפויגל, פעמים אחדות ב"ברכת הלבנה", ולא שאלתי אותו לפרש זה שאחרי "ברכת הלבנה" המתפללים נותנים במרץ רב שלום זה לזה. אמנם לאחר כל תפילה נפרדים זה מזה כראוי, ולעתים אף משתהים קצת, אבל אין זה שלום כשלום של "ברכת הלבנה". לא שאלתי אותו על כך, עד ששאלתי ואני כבר בן י"ג, וענה לי שזה מרוב שמחה על כך שזכינו ב"ברכת הלבנה" לקבל את פני השכינה. ראה את הבעת פני והוסיף: "וזה ההסבר כולו". ולימים מצאתי הסבר זה כפי שהוא בשו"ת מהרי"ל החדשות (אורח חיים), ושמחתי בו כפי שהוא.

עוד הפעם, הוד הפעם דרום העיר, לפני כשבועיים. הילדה במגרש המשחקים קראה: "הוד הפעם". היא התכוונה ל"עוד הפעם", אבל היא רומנייה זרה. "הוד הפעם" שלה שובר אותך. הודו של השיבוש. הודה המרוט של הזרות. והנה לאחר ימים אחדים, תוך חציבה בספר המונומנטלי (893 עמודים) של דון דלילו, באפוס האמריקני הזה ששמו "תת-עולם" (הוצאת כנרת וזמורה-ביתן, בתרגומו התענוגי של דוד שחם) - אני מגיע לאלברט (עמ' 248), המשייט בזיכרונו, והנה אלברט שומע ילדה מהגרת מדרום הודו, משחקת קלאס, הוגה "עוד הפעם" כ"הוד הפעם". ודון דלילו קובע ש"פעם שנייה (עוד הפעם) תמיד הולך". בין גיי אדגר הובר, חבטת בייסבול מיתולוגית ומיק ג'אגר - דון דלילו משחזר את הוד הפעם של התרבות האמריקנית.

מציאותו גרשום שולם: "אינני יכול להבין ספקן, אינני יכול להבין אתאיסט. ראיתי אתאיסטים לחמים; אינני יכול להבינם. הדבר היחיד בחיי שמעולם לא פקפקתי בו הוא מציאות אלוהים. היו לי ספקות אם האורתודוקסיה היא טובה אם לאו; אך מעולם לא הייתי חילוני משום שמעולם לא פקפקתי במציאותו של אלוהים" - מתוך "רציפות ומרד".

האוהל הסגול חודשיים לאחר שנעלם, רועת עזים בדווית מצאה את החייל הנעדר ליאוניד רוזניקוביץ' מת בתוך אוהל הסיירים הסגול שלו, ליד שדה בוקר. ננסה לדמיין את התמונה: רועה בדווית שנלקחה מהציור הארצישראלי החולמני, נאמר מציור של אבל פאן, ואוהל סיירים סגול שנלקח מקטלוג מכירות של חברת טיולים ותיירות ("האוהל האופטימלי למטייל היחיד"), והמרחב של שדה בוקר, שהיה והינו מין מחוז מיתוס ישראלי בריא. הסגול של האוהל מבריק בשמש הדרום. ליאוניד רוזניקוביץ', חייל בשריון, מודח חברתי בצבא, עולה מטשקנט, מת מתאבד באוהל, נשקו לצדו. "ליאוניד אפס" ציירו חבריו ליחידה על קירות הבסיס. העזים נמשכות לסגול בהיותו אחד ממוליכי הפריון במוחן. הרועה הקטנה מהגיא (אבל בדווית), בעקבות העזים, מגיעה לרוזניקוביץ' המת. אוהל סגול בשדה צהבהב בתחילת הקיץ: זוג נאהבים חבוקים מהלילה? שק השינה של אחד מגיבורי עמוס עוז, הבחור מסלק חרול מתלתלי אהובתו, עוד מעט יקומו ליום חדש? "היית אוהב ספר ומחשבים. רצינו לבנות ממש חייך ואזרח טוב, ולא הספקנו", נאמר על קברו מטעם הצבא. אנחנו לא הספקנו? אולי רוזניקוביץ' לא הספיק לחיות? הוריו, עם היעלמותו, סיפקו לצבא מידע על אישיותו הפנימית. צבא קשוב לעולים מטשקנט אולי היה מוצא את "ליאוניד אפס" חי. אוהל סגול בשדה צהבהב בתחילת הקיץ אומר לנו שאנחנו בהמות.

חיינו כגרים גר ושמו עובדיה שאל את הרמב"ם אם נכון לו, לגר, לומר: "אלוקינו ואלוקי אבותינו", שהרי אבותיו לא היו יהודים. כלומר, עד איזה עומק גר מצטרף ליהודים? מהגיר והלאה? מהגיר ולאחור, עד "אבותינו"? תשובה: "יש לך לומר הכול כתקן, ואל תשנה דבר, אלא כמו שיתפלל ויברך כל אזרח מישראל כך ראוי לך לברך ולהתפלל, בין שהתפללת יחידי בין שהיית שליח ציבור...
"כל מי שיתגייר עד סוף כל הדורות... תלמידיו של אברהם אבינו ובני ביתו הן, וכולן החזיר למוטב... כך החזיר כל העתידין להתגייר בצוואתו שציווה את בניו ואת בני ביתו... שאברהם הוא אביך... ואל יהי ייחוסך קל בעיניך, אם אנו מתייחסים אל אברהם, יצחק ויעקב - אתה מתייחס למי שאמר והיה העולם".
וכן שאל את הרמב"ם בעניין ישמעאלים ועבודה זרה, ותשובת הרמב"ם: "הישמעאלים אינם עובדי עבודה זרה כלל, וכבר נכרתה מפייהם ומלבם (העבודה הזרה), ומייחדין לאל ייחוד כראוי, ייחוד שאין בו דופי". (ראה איגרת תשובות אל ר' עובדיה הגר בקובץ "איגרות הרמב"ם).

חקלאות או סנטייגו הוא היה אז בערך בן שמונה, ואחרי ההלוויה של בוקי, עם היריות באוויר וכל זה, אחיו הגדול, ארז, לקח אותו למועדון סנוקר, ואמר לו, ילד, בוא תראה מה זה סנוקר אמיתי - ועכשיו, במרחק של שנים עשרה שנה, אחרי ההלוויה של ארז, עם היריות של החיילים באוויר וכל זה, הוא במועדון סנוקר, בבת ים, ומבטיח לעצמו אחת מהשתיים: או שאני נשאר כאן והולך לחיות מחקלאות, או שאני נוסע מכאן לסנטייגו. (בדרך, באוטו, מבית הקברות לסנוקר, בקול המוזיקה, קראו את "אסע לסנטייגו" של לורקה, מתוך ספר חדש, "משורר בניו יורק". מומלץ).

חיינו על פי הכמויות "הווי אוהב את השמא, ושנא את הכמה" (מסכת דרך ארץ זוטא). כלומר, אל תישען על בינתך, אלא תהיה רגיל לומר לעצמך: שמא הדבר אחרת מכפי שנראה לי. "ושנא את הכמה": שלא תכריע כל דבר לפי הכמות, כי לא תמיד הריבוי הוא הנכון. וכן שלא תאמר: כמה פעמים כבר פסקנו בעניין כגון זה, ואין צורך לדון בו שוב.

חיי חיים זך רק כשהטלוויזיה צללה על חיים זך, וסגרה על הפנים שלו, כשהחזיר את הדרגות אחרי שמסקנות ועדת החקירה בעניין נפילת בנו, אוהד זך, כוחותינו הרגו את כוחותינו, לא סיפקו אותו, רק אז, כשהוא ממלא את המסך, הבנתי שהמדובר בחיים זך מאגד-הצליחה, מלחמת יום כיפור, התעלה, גשר הדוברות, בחיים זך שהיה מפקד צוות, אבל בכל זאת, מעצם השנים הרבות שנקפו לא הייתי ממש בטוח, אנשים משתנים וזה, וכשפגשתי את מילר, אחד המפקדים הצעירים של אגד-הצליחה, מילר אמר שזה חיים זך, אלא מי אם לא חיים זך שהיה מפקד צוות. מילר ואני עמדנו בפתח של "שיפודי התקווה", שפתחה סניף גם ביפו, ודיברנו על הימים ההם והאלה, ועל מה שביניהם, ועל חיים זך שהחזיר את הדרגות וכו', ואמרתי לו, תראה, מילר, אני זוכר אותך טוב טוב משם, ואתה אותי, אבל חיים זך, עד שהטלוויזיה לא סגרה על הפנים שלו, לא הייתי בטוח שזה הוא, ומילר אמר, עזוב, מה שבאמת משנה זה שעכשיו אתה זוכר את חיים זך שהלך לו בן באש כוחותינו, ושהוא ובתו, אחרי מסקנות החקירה, החזירו את דרגות הקצונה שלהם, כלומר שילמו פעמיים, פעם בבן שנפל ופעם בצה"ל שהיה חלק בלתי נפרד מעצם הקיום שלהם. ובדיוק באותו בוקר, ממכונת חונה ברמזור, בכניסה מחולון ליפו, מיכה שולדינר קרא לי ואמר, היי, אדם, מה נשמע? ואת מיכה, מגיבורי אגד-הצליחה, מעוטר הצל"ש, עטור רטיית העין מאז, אני פוגש ככה פעם בשנתיים, וסיפרתי למילר על מיכה, ומילר אמר שגם הוא פוגש ככה את מיכה שולדינר. ועכשיו חיים זך. מילר אמר שהוא מבין את חיים זך. לא שהוא מזדהה. שהוא מבין אותו. ואני הרי בכיתי כשראיתי את חיים זך מחזיר דרגות. כי ידעתי שחיים זך לא מחזיר דרגות רק בתור מחאה, אלא כסוג של מוות. הייתי אומר מוות סוג אלף אלף. מוות של בנו ממש, ושלו כקצין. "אותו ואת בנו". ואחרי כמה דקות שתיקה ברחוב, מילר שאל, בעצם, אתה זוכר איך בכלל התחתנתי? ואמרתי לו, תזכיר לי. ומילר הזכיר לי שהתחתן תוך כדי המלחמה. אבל את העובדה שהפלוגה או הגדוד, או מה שלא היינו אז, קנו למילר ולרעייתו מכונת כביסה לחתונה, מילר לא היה צריך להזכיר לי, כי לא שוכחים דבר כזה.

גורדיש

עשר שנים למות האלוף שמואל גורודיש:

היה היה.

היה היינו.

חיינו כמרננים "מי שכבר נתמנה (לתפקיד) - אין משגיחין (מתחשבים) ברינון (ברכילות) לגביו" - ראה גם שו"ת מהרי"ל דיסקין, חלק ראשון, פסקים.

רינונו עליו קודם שנתמנה לשר, לראש עיר וכיו"ב, והנה בכל זאת, למרות הרינונים, קיבל את התפקיד - ועכשיו, לאחר המינוי, הרינונים אמנם ממשיכים, אך אין להם כל השפעה כגון ביטול המינוי. מבחינת ההלכה חלילה שלחיינו כמרננים תהיה השפעה, ובפרט לא לאחר מינוי, כי חיינו כמרננים נובעים מהיותנו חלושים, נמוכים, פגועים, מקנאים סתם, רכלנים, מפיצי שקרים, שונאים סתם. מהיותנו מרננים מעצם טבענו הרע. ואיך זה נעניק כוח לטבענו הרע הזה להרע לזולת, להרע לאותו אדם שכבר התמנה שר, או ראש עיר וכיו"ב משרות, שמגרות אותנו לרנן על נושאייהן?!

חיינו הערוותיים "אחד גירש את אשתו והיא נישאה לאחר, וילדה לו בת, ועתה רוצה המגרש לישא את בתה לאישה: האם יש בזה משום בת אשתו? כן, זו ערוה (אסורה) ככל העריות שבתורה" - זו תמצית השאלה-תשובה המוצגת בסימן יא של שו"ת אחיעזר, כרך א, של הרב חיים עוזר גרודז'נסקי. וכבר, לפני הכול, נציין כאן בקיצור רב כי חובה לקרוא את הקדמתו של הרב גרודז'נסקי לספרות השו"ת שלו, בהיות זו הקדמה פרטית והקדמה יהודית כללית גם יחד. הקדמה של שיברון לב והקדמה של תקווה. שיברון לב מהמצב היהודי ותקווה לעתיד יהודי טוב יותר. ובהקדמה זו כלול גם דיון בעצם הצורך הפרטי והכללי שבהוצאה לאור של ספרות שו"ת, בשעה שהעם נאבק על קיומו וכו', ולכאורה יש דברים חשובים לעשותם מהוצאה לאור של שו"ת, המתכנסת גם לכדי תהילתו הפרטית של המחבר. מצוקת העם מול תהילת המחבר. משבר לאומי מול עידון הלכתי. ואם יהיה לי כוח ארחיב במקום אחר, בספר זה, על הקדמת הרב גרודז'נסקי. מה גם שבספר זה נכללים דברים על הקדמות. ואי אפשר להכליל את כל ההקדמות בקטגוריה או בנוסח אחד, כיוון שהן פורצות קטגוריות והקדמות, גם בשעה שהן לכאורה מציינות להן.

ובכלל ערכתי את "חיינו" כך שדברים אחדים מופיעים בו במקומות אחדים, והם קצת משלימים את עצמם כך. במקום אחד הם מעט מורחבים, במקום אחר הם רק מאוזכרים, ובמקום שלישי הם ממש מורחבים. והרב גרודז'נסקי, בהקדמתו, משוחח עם הקורא בגילוי לב, ומסביר מדוע בכל זאת, למרות השעה הקשה לעם וכו', הוא מוציא לאור את ספרו: "בין כה קרבו ימי הזקנה ואמרתי עת לעשות לביתי".

במהלך הדיון בשאלה הנ"ל ("בעניין בת אשתו") מפורטת גם האפשרות שהבת שאותה הוא מבקש לשאת הייתה בת אשתו, ולא בתו, כשהאישה הייתה נשואה לו. כלומר, בת אשתו בשני מצבים: א. נולדה לאחר גירושיהם. ב. נולדה מאב אחר לפני נישואיהם, חיתה בביתו כבתה של אשתו, והוא מבקש לשאת אותה לאחר גירושי מאמה. כלומר, לא מתקיים בין האיש לבת יחס מלא (פורמלי) של שאָרִים. היא אינה בתו. היא הרי נולדה לאמה, בשעה שלו ולאמה לא היה שום קשר פורמלי (נישואים). הרי עד לנישואים, ומרגע הגירושים - אין בין גבר לאישה יחס (קרבה) של שארִים.

האם עובדה זו מתירה לו את בתה של האישה? האם איסור תועבת העריות מותנה רק בקשר פורמלי (שארִי, שאר בשר) בין האיש והאישה? האם "ערוה" אינה גם "ערוותיות", כלומר עניין מנטלי, תחושתִי ודימויִי, ועל כן בת אשתו אסורה עליו?

והנה לאחר דיון מפורט באיסורי עריות, בזיקות קרבה, במושג השארות והיחס המשפטי בין בני משפחה המשנים את מעמדם המשפטי האישי וכו' - עניין "בת אשתו" חוסה תחת כלל-על הנקרא "ערוה". וכלל זה הינו גם כלל משפטי מדויק, וגם כלל מנטלי תחושתִי. כלומר, ישנם מצבים ערוותיים ברורים. בת אשתו אסורה עליו.

ואגב, ישנם מצבים ערוותיים שעצם ההתפלגות בהם נגועה בערוותיות. ועל "עצם ההתפלגות כמכשלה" ראוי לקיים דיון נפרד, אבל כבר כאן נציין כי לעתים ההתפלגות כמוה כשעשועים מיותרים, מאבכים, ולעתים אף

מסלידים. ולעתים עצם ההתפלגות סותרת את רוח ההלכה, ששאירתה מציאת פתרון חיים ריאלי לבני אדם ריאליים.

שלנו מולו כשם שישראל מניחין תפילין אף הקב"ה כך: בתפילין שלנו כתוב "שמע ישראל השם אלוקינו השם אחד", ובתפילין של הקב"ה כתוב "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ" - ראה מסכת ברכות.

חמש אחרי הצהריים עכשו חמש אחרי הצהריים, ואם תביט בחצר האחורית של מסעדת הפאר התל אביבית, תראה שני גברים כבני שלושים וחמש מתרחצים מהר עם צינור מים. ברבע לשש יוצאת ההסעה שלהם לדיר אל בלח. הם הטבח ועוזר הטבח. רוחצים את הגב, את הבטן, את העורף, את הרגליים, נוהרים לא להרטיב תחתונים אפורים, רוחצים במים שחפנו בכפות ידיהם, מים קרים, רגלים שחומות, מתחת לרגליים, בחצר האחורית של המסעדה, קרטונים גדולים כרצפה, קרטון אחד של "סוני" ועוד אחד של "טל-סל", עומדים על רגל, מחליפים רגל, מחלל המסעדה עולה מריאן פייתפול שרה "איי וורקינג קלאס הירו איז סאמסינג טו ביי", ואחרי כן מוסיקה לריקודים, פסדובלה בשביל אנשים שלא רוקדים פסדובלה כשהם אוכלים במסעדה, ומהחלון המרושת הקטן של מטבח המסעדה, הפונה לחצר האחורית הזו, מביט בהם הטבח של משמרת הערב, והוא מדליק שתי סיגריות ומניח אותן הפוכות על האדן החיצונית, והם מקפצים מהקרטונים לרצפת הבטון, לוקחים משם בפה את הסיגריות, הידיים עדיין רטובות, שוקרן שוקרן, תסלם תסלם, גורבים ונועלים, ודרך החצר האחורית של הבניין הסמוך הם עושים קיצור לעבר המונית הלוקחת אותם למאסף דיר אל בלח.

חיינו (אמונתנו) בגטו להלן "אמרות טהורות משנות השואה ת"ש תש"א תש"ב, שנאמרו בשבתות ובימים טובים בגטו ורשה, מאת הרב קלונימוס קלמיש שפירא, האדמו"ר מפיסצנה" - מתוך ההקדמה לספר "אש קודש". האדמו"ר נספה בשואה. כתבי האדמו"ר הוצפנו בכד שנטמן באדמה, ורק לאחר עשרות שנים נגאלו בידי ר' ברוך דובדבני.

האדמו"ר וכתביו הינם מופת בעיני היודעים את תולדותיהם: הדברים נאמרו (לפי פרשות השבוע) בגטו עצמו תוך הזוועה. ובכן, חיינו (אמונתנו) בגטו.

האמרות והדברים כונסו בספר "אש קודש", וכאמור אין אלה דברים הנובעים מתוך התבוננות מבחוץ (בזוועה), אלא מתוך הזוועה עצמה, מתוך היום יום שלה, מתוך הגטו. דברים ואמרות של מנהיג חסידי בפועל, מול חסידי בפועל. רביה שנספה עם חסידי. לא רביה שחולץ מהזוועה, לא רביה שנמלט.

רביים אחרים, מבחוץ וממרחק, דיברו על המשיח, על גאולה קרובה, ואחד מהם אף קצב אותה: "משיח תוך חמש שנים". ואילו האדמו"ר קלונימוס קלמיש שפירא לא ראה משיח בגטו ורשה (ראה דרשתו בפרשת "מסעי"). אלא ריאליזם הולך ומתפתח נוכח הזוועה, הוא המאפיין את דרשות השבת של האדמו"ר. ככל שהזוועה מתמשכת ומתעצמת, האדמו"ר נמנע מהמשוואה: "מידה כנגד מידה". משוואה שעל פיה חטאי העם הביאו עליו את השואה. אמנם בתחילה הוא מבכה את ירידת הדור וכו', אך כשהשואה מתבררת להיות מה שהיא, אין הוא נוקט עוד את הנוסחה החרדית האוטומטית של "מידה כנגד מידה". ריאליזם אופף את האדמו"ר, ועם זאת אין הוא נפרד מהמחשבה (אמונה) ש"אין עוד מלבדו", מלבד הבורא, ושהוא, הבורא, כלול בעולם נשרף זה (הבורא נשרף אתנו, הבורא נשרף כמונו).

ואין הוא מקבל את תיאוריית "הסתר פנים" (ראה בהמשך). וככל שהזוועה מתמשכת ומתעצמת, האדמו"ר מבין שאין להשוותה לשום אסון שאירע ליהודים מימיהם, שהיא גדולה ואיומה מכל האסונות. והאדמו"ר מפיסצנה פיתח את השקפת "אין עוד מלבדו", בשביל למצוא הסבר (נחמה) לשואה וכו'. וכבר פרופסור אליעזר שביד הרחיב על כך בספרו "בין חורבן לישועה".

ובתחילה לא יכול היה הרב קלונימוס קלמיש שפירא שלא להגות בישועה ובהתגלות האל שלא בדרך הטבע, או לתאר את תרבות העולם כתרבות הנשענת על גחמת אדם, ואת היהדות כתרבות שמקורה אלוקי וכו' - ועל כן גאולתה תהיה אלוקית וכו'. כמה נחמות ביקש האיש הזה לחסידיו שמולו בגטו ורשה, תוך הזוועה עצמה. והנה דברים אחדים מתוך "אש קודש", והספר נקרא כך על ידי המו"לים כי "הוא מצבת זיכרון למען קדושים מושלכים באש... והוא כולו שלהבת קודש".

האדמו"ר קלונימוס קלמיש: "כל חוכמת העולם אין בהם אף קורטוב טוב. יכולים הם לדרוש יפה, אבל בתוכיותם מלאים רפש וסירחון. וכשצריכים או רק רוצים, אז כל אותן החוכמות והשכליות, שבדאו מקודם מלבם, לדרוש על יופי המידות - עתה הם ממציאים חוכמות ושכליות לדרוש על גניבה, גזילה, רציחה ושאר הזוהם שהם טובות. לא כן היא תורתנו הקדושה וחוכמתה: לא מעשה אדם היא. לא תתעסק כפי רצון האדם רצונו ושכלו... "ולפי זה כשרואים שחס ושלום מענים אותנו ומייסרים בעניינים שלמענה ומייסר אין שום טובה יוצאת מכך, ורק לענות אותנו, שהיא התגלות הדין בלא התלבשות בדרך הטבע - אז יודעים מזה שכאשר נשוב ונתפלל לדי', אז גם יושיע לנו ד' בישועה בהתגלות שלא בדרך הטבע..."

"כי איש הישראלי מחויב להאמין ולראות שהכול מידו יתברך, וקב"ה לא עביד דינא בלא דינא חס ושלום, וחוף מזה שהוא יסוד ואחד מיי"ג עיקרי האמונה... אבל גם זה גורם להתחזקות ולשמחה בשעת הייסורים... שבשעת ייסוריו מכיר את עוונותיו... ובטוח הוא בד' שכמו שענש אותו כן ייטיב עמו כשישוב (יעשה תשובה)... לכן כשרואה בהם גם את יד ד' צדקתו ואמיתותו, אז מעביר בזה את ההסתרה, ומגלה אותו יתברך גם מתוך ההסתרה, וגם מתוך הדינים. וממילא, כשהסתרה עובר, אז נעשה חסד והתגלות אור פניו יתברך... "והנה בכל הצרות רואים שבאם ידעו כולם שתיכף למחר ייושעו, כי אז חלק גדול מן המתיאשים עוד היו יכולים להתחזק - אבל דא עקא שאינם רואים את הקץ לחושך, והרבה אין להם במה להתחזק, והם חס וחלילה מתיאשים ורוחם נופל. ועל זה נאמר 'תמים תהיה עם ד' אלוקיך', כלומר אפילו אתה שבור ומרוסס, בכל זאת תהיה תמים ושלם והתחזק עם ד' אלוקיך. כי יודע אתה שד' אלוקיך עמך בצרה".

חיי נחמה הנדל נחמה הנדל הלכה לעולמה והנה הופיע (הד ארצי) אוסף שירים שלה. נפל דבר בינינו לבינה ולא בא על תיקונו בחייה. נפל דבר כשעזבה את ישראל לגרמניה ונישאה למוזיקאי גרמני, לאחר שאנחנו הכשרנו אותה להיות לנו זמרת לאומית והיא שרה אותנו, את הגשם, את השדה, את נועה. ואת ייבנה המקדש. היא עזבה, חייתה את חייה הפרטיים, וראוי היה שניח לה, אבל נשינו בה בכבדות ובמשך שנים על כך. אבל גם לצדנו רשום קו זכות כלשהו. כי היינו מכווצים נפשית, כי היינו חברה מתהווה, לוחמת, קולקטיבית, תעמולתית מאוד, סופרת כל בוקר מחדש את חברה ובוחנת את נאמנותם. ואז, מתוך המצב הנפשי הזה, לא היינו מוכשרים לגדולת הנפש המבינה את מהלכיה של נחמה הנדל כריבוניים וכראויים לכבוד אנושי בסיסי. ציפור השיר ("לא אגדה רעי/ ששוב העם אל מעמד סיני") עפה לגרמניה, ועל כן היינו נקמניים כלפיה. נקמנות של נבגדים. ולאחר כך וכך חורפים, ציפור השיר חזרה לכאן למות כאן. מחר אולי נפליגה בספינות? זה נכון כאור בצרהיים? נוחי נחמה בשלום על משכבך ואל תחשבי אותנו רק כסיעת נקמנים.

חיינו כפיקציה משפטית משה, ילד מאומץ, נחשב כילדו הטבעי של יצחק, המאמץ. וזאת בשעה שהחוק יודע שמשה אינו ילדו הטבעי של יצחק. נחשב כ. חיינו כפיקציה משפטית. האלמנטים כשהיו: משה אינו בנו הטבעי של יצחק, אבל יש לנו צורך (כחברה) להסדיר כך את יחסי משה ויצחק: אילו משה היה בנו, הוא היה בנו הטבעי, לא?

המתות חסד הולנד התירה המתות חסד (בחוק), ושינתה בכך את תקן התרבות/שפה של העולם. רוב העולם סובלני כלפי המתות חסד בפועל, אבל בשתיקה. כלומר, הולנד הראשונה לקרוא לילד בשמו. וברגע שקראת לילד בשמו, ברור מי הילד, איך הוא נראה, והוא חלק חוקי מהסביבה. הוא פה. הוא לא נוכח-נעדר. הולנד תשפיע על רוב העולם. תוך עשר שנים, חלק ניכר מהעולם יתיר המתות חסד (בחוק). ההמתה בפועל תמוסד בחוק, תוצב כערך בתוך התרבות, תיחשב כזכות אזרחית. השפה קובעת את התודעה: עד כה, עד החוק ההולנדי, "המתות חסד" הייתה מושג-שפה מערער, מאיים, מפתה, מדיח, גם מודרניסטי וגם ריאקציוני. החוק מעגן את השפה בתוך התרבות, ו"המתות חסד" מוכנסת לרצף מונחים חוקי כהפלה, כשינוי מין, כעיקור.

המדינות המודרניות, עקודות במושגים דתיים, ציפו שאחת מהן תכניס את הגחלת הזאת ("המתות חסד") לתוך פיה, לתוך המערכת החוקית, ומכאן לתוך המערכת התרבותית-לשונית שלה. והולנד העבירה את העולם המודרני מהדיבור האסור לדיבור המותר, ומשם לחוק. ועם החוק ההולנדי, העולם עובר משפה מכסה, מאבכת, חצי שקרית לשפה בהירה, מוארת, מודעת: נפרץ מחסום פסיכולוגי.

וכבר התרתה של המתות החסד תפתח לזכות החולה לתבוע לעצמו המתות חסד. קצר המרחק בין התרה לזכות: ברגע שדבר מותר פורמלית, מתחיל תהליך הפיכתו לזכות ממש פורמלית. זהו אף טבעו של הקשר בין "השפה" ו"החוק".

הנה, כבר עכשיו, כשאתה אומר "הולנד התירה בחוק המתות חסד" - עצם המושג "המתות חסד" נעשה פחות מערער, פחות מדיח, פחות לא אנושי, טבעי יותר, חוקי יותר, גם באוזני מי שבארצו אסורה המתות חסד.

הטקסים טקסי יום השואה ולזכר חללי צה"ל כמעט מיצו עצמם כטקסים שהם? רוצים טקסים חדשים, עכשוויים, מודרניים? אין ולא יהיה בימינו טקס לאומי אחר. מה זה טקס לאומי? זה צירוף של כמה פולחנים לאומיים. מה זה פולחן לאומי? זה טקס התנהגות קשיח, אחיד, מסוגנן לפרטיו, סטריאוטיפי בנשמתו, שרשימת הפונקציות (מטרות) שלו סגורה וברורה. כוחו בחזרה המדויקת שלו על עצמו. הדוברים בו (נשיא, יו"ר הכנסת) אינם מייצגים בו את עצמם הפרטי, אלא את הפונקציה השלטונית שלהם, על פי יחסיה עם הפולחן.

חיי אבטלה הידיעה העונתית התורנית על שיפור באבטלה בישראל תוכחש מחר בבוקר על ידי המציאות. מדוע האבטלה מחריפה? לא רק בגלל "המצב" (מיתון, אינתיפאדה, חינוך, שינוי מגמות בתעשייה), אלא גם בגלל שישראל, בתחום הכלכלה, מתאפיינת בקולוניאליזם פנימי. מה זה? זהו קולוניאליזם שאינו מתרחש עוד מחוץ למדינתך, אלא בתוך מדינתך.

בהתחלה, כוח העבודה הזול הוא הפלסטיני, ואחריו הפועל הזר, וכשהפלסטיני נחסם, והפועל הזר מכווץ ומגורש, בא תור בן עמד הנחשל להיות כוח העבודה הזול שלך. ובמקום לייבא כוח עבודה זול, כקולוניאליסט מהנוסח הישן, ממדינת חסות שלך, אותו ואת חומרי הגלם שלו - אתה, כקולוניאליסט חדש, כבר מייבא את כוח העבודה הזול מתוכך, ממדינתך שלך, מקרב "אחיד", מהפלחים האנושיים הנחשלים כלכלית ומקצועית. הקולוניאליזם הפנימי הזה מעוניין גם בפלסטיני, גם בפועל הזר, גם בישראלי הנחשל: בתחרות ובקיוזו שהם מנהלים בינם לעצמם בשיניים חשופות.

וכיוון שהקולוניאליזם הזה יושב בכנסת, בממשלה ובאוצר, מבלי להזדהות ככזה, האבטלה כאן רק תחריף, כי האבטלה רק משרתת את הקולוניאליזם הזה.

צילום חוף עכשיו אמו באמת זקנה והם מדפדפים באלבומים משפחתיים, והנה צילום חוף: אישה צעירה בבגד ים שלם רוקדת עם ילד בן שמונה על רחבת בית קפה, רגליה לבנות מאוד, הילד נראה מצד עורפו, והאישה הצעירה צוחקת למצלמה. והוא אומר לאמו, זה אנחנו בצילום הזה, לא? זה את ואני, לא? ואמו אומרת, בטח שזו אני, אבל בקשר לילד אני לא בטוחה.

חיי משיח נ.ע. מכובדי, מדוע לא הופתעתי מהסיפור שלך? כי כבר בשנות ה-30 וה-40 של המאה שעברה, כמעט בכל שכונה ירושלמית או צפתית שלישית, היה אחד שראה עצמו משיח. ומה תעשו עם המשיח שבשכונה שלכם? מה ההלכה אומרת? ההלכה רגועה מאוד ביחס למשיח שלכם, ועל כן אף אתם היו רגועים: אין הוא משבית את חיי השכונה, אין הוא מגייס לעצמו צבא, ואין הוא משבש את יומכם התורני והדתי? - אז הניחו לו. פשוט הניחו לו. די לנו, אומרת ההלכה, בשגרת חיינו הקשה, ואין צורך להעיק עליה עוד בצידי משיחים שכונתיים וכו'. חיו ותנו לחיות.

גם משה הירש הוא אנחנו בערך אחת לשנה התקשורת נזכרת במשה הירש, הלא הוא שר החוץ של נטורי קרתא, ואף השר לענייני יהודים במועצה של יאסר ערפאת, ומאפשרת למשה הירש לשפוך אש וגופרית על הציונים ועל משתפי הפעולה איתם (אגודת ישראל). ואם ראינו טוב, אז ראינו נציגות של הירש גם בוועידת דרבן, לצד המגדירים את הציונות כגזענות וכו'. לכאורה משה הירש אויב העם. אבל בפועל משה הירש הוא "אנחנו יהודי": מאז ראשיתה של שיבת ציון החדשה, כמעט שאין קהילה יהודית חרדית ללא משה הירשים, או לפחות ללא משה הירש אחד. וגם אם הירש זה אינו ההירש המשובח ביותר, והרי בהיסטוריה היו לנו כבר כמה וכמה הירשים משובחים - עדיין ההירש הזה נגזר מההירשיות המוצפנת בגן היהודי. ופתיחת תיק חקירה נגד הירש, בחשד שיתוף פעולה עם האויב, אולי מוצדקת טכנית ופורמלית, אבל אין בה חוכמה מעשית גדולה: אתה לא מעמיד לדין את הגן של עצמך.

החיים כסחורה

התבשרנו כי בעשור הקרוב עומד המדע להאריך את תוחלת החיים הממוצעת במערב העשיר בכשלוש שנים. בשביל מה בעצם אנחנו חיים? בשביל לצרוך את המוצרים שאנחנו מייצרים. הארכת תוחלת החיים הינה מוצר. מוצר של תעשיות הפסיכולוגיה והרפואה. תוחלת החיים משווקת לציבור כמו כל מוצר. בשביל מה בעצם נחיה יותר? בשביל לצרוך את המוצר "הארכת חיים".

חיי יצחק יעקב נפתח שלב ההוכחות במשפט יצחק יעקב, המואשם במסירת ידיעה סודית בכוונה לפגוע בביטחון המדינה. הידיעה הסודית נכללה בזיכרונות של יצחק יעקב, ולטענת התביעה הנאשם העביר אותה לידיעת אנשים שאינם מוסמכים על פי דין. עד כאן יצחק יעקב. ומכאן והלאה אנחנו (החברה הישראלית). מדוע אנחנו כבר נפרק את היצחק יעקב הזה? כי מאז קום המדינה, 99% מהנאשמים בריגול או בפגיעה בביטחון המדינה פורקו בבית המשפט. מי מפרק את הנאשמים האלה?

האתוס והמיתוס שלנו.

מה זה אתוס?

זה הטבע והאופי האמיתיים שלנו כחברה.

ומה זה מיתוס?

זה הסיפור שאתה חוזר ומספר לעצמך ולבניך.

הטבע והאופי האמיתיים שלנו הם של פליטים שורדים. והסיפור הנצחי שלנו הוא סיפור גבורה, מעטים מול רבים, ביטחוניזם.

האתוס והמיתוס שולטים בכול: בחוקר, בפרקליטות, בבית המשפט, בתקשורת, באיש שברחוב. כל העם מציית אוטומטית לאתוס ולמיתוס. מעטים יוצאי הדופן.

ואז האתוס והמיתוס סוגרים על כל היצחק יעקבים האלה. ואז, מה שלא יהיה, גם אם ימתנו את האישומים, את הנאשם בריגול כבר ימרטו שם. גם אם יזכו אותו מרוב האישומים, יסמנו אותו.

הוא נכנס מסומן - הוא יצא מסומן.

לפרט אין סיכוי מול האתוס והמיתוס.

עניבה כשאת במיטה, בחושך הזה, בבית החולים הזה, רואים רק את הראש שלך, ואם תתישבי במיטה, האור של החלון ייפול עלייך, ואראה אותך. בואי, תתלבשי ונצא מכאן ובסתיו נחזור. מה קרה לזהב שערך? תראי, הבאתי לך מרגריטה בכוס פלסטיק, מה, מרגריטה אסורה כאן? מאיפה הם בכלל יודעים לאסור מרגריטה?! מחר נכרה בור-קבר לאפר שערך, ובסתיו הוא ישוב ויפרח, עוד תראי, בואי, תתלבשי, מונית מחכה לנו בחוץ, כן, ככה באור יותר טוב, רואים אותך, מה העניבה הזו עושה סביב הצוואר שלך? בבית חולים את צריכה עניבה?! חשבת למות ככה בשכיבה?! תראי, אני מצדי לוקח אותך כמו שאת.

חיינו כמביישים "על מה שהרעיש שמעון עולמות על שקראו ראובן נואף, מפני שאף על פי שבימי נערותו פיתה בתולה וידוע לרבים, מכל מקום אמר כי מה שקראו נואף מובן מאשת איש". מקרא: ראובן בייש את שמעון וקרא לו "נואף", ועכשיו שמעון מתלונן על ביושו ומרעיש עולמות על כך, וכל זאת בשעה ששמעון בימי נעוריו אכן פיתה בתולה. אבל "נואף" צמוד לפיתוי אשת איש, ולא לפיתוי בתולה וכו'.

והנה תשובת הרב יאיר חיים בכרך (קובלנץ, 1638-1702) בשו"ת "חוות יאיר", סימן סב: "בדברי זלזולים וביושים אזלין בתר המובן לבני אדם... לכן אף שבלשון התורה דרשו רבותינו: אין נואף אלא מאשת איש - מכל מקום בלשון בני אדם לא יובן רק כמו זנאי וזנות עם זונה".

כלומר, חיינו כבני אדם המביישים את זולתם צמודים ללשון בני אדם, ולא לניואנס של ההלכה (בין בתולה לאשת איש). וכשאתה מבייש את זולתך ומעליבו, אל תסתתר לאחור מכך בתוך הניואנסים של ההלכה, כי כל כוונתך כמבייש הייתה שבני אדם רגילים יבינו מיד את הביוש ואת העלבון, כי כל קיומך כמבייש וכמעליב נמצא בין בני אדם, ולא בין הניואנסים, נמצא בשפת בני אדם רגילה וגלויה, ולא בסתרי ההלכה.

חיינו כמדינת חסות הממשלה דנה בנאומו של שר החוץ האמריקני? הממשלה תגבש עמדה עצמאית מול התכתיב האמריקני? הרב שך: "והנה, הם (ממשלת ישראל) עומדים היום ודנים אם אפשר להחזיר שטחים אם לא... סבורים להם ראשי המדינה שהם שווים במעמדם לגדולות שבאומות - אך כל בר אנוש יודע, כי כל כולה של המדינה הזו נתונה תחת שלטונה של אמריקה. אם כן, גם לשיטתם אין הם אדונים לעצמם, ומה מקום לדון על שטחים?! ובאמת, הלא גם המשענת של אמריקה אינה בת יציבות תמידית, וגם עליה אי אפשר לסמוך, כי על כן גם

הפוליטיקה שלה נתונה לשינויים. ואם יום אחד תפסיק אמריקה את הסיוע, הרי כל גלגלי המדינה ייעצרו" - מתוך "מכתבים ומאמרים" של הרב אלעזר מנחם שך.